

Спеціалізованій вченій раді ДФ 11.051.021
з правом прийняття до розгляду та проведення
разового захисту дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії
у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса
м. Вінниця, вул.600-річчя, 21

ВІДГУК

**офіційного опонента д.ю.н., старшого наукового співробітника Бикова
Олександра Миколайовича на дисертацію Загороднюка Андрія
Григоровича «Конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і
демонстрації: питання теорії та практики», подану на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08
«Право»**

Вивчення тексту поданої на захист дисертації, автореферату і наукових
праць здобувача, опублікованих за темою дисертації, надає підстав зробити
наступні висновки.

**Актуальність і значущість обраної теми дисертаційного
дослідження.**

Право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації є важливим
інструментом взаємодії влади та громадянського суспільства, під час яких
учасники зібрань апелюють до принципів конституційної демократії, до ідеї
фундаментальних прав та свобод чи демократичної легітимності в умовах
безрезультатного використання всіх інших засобів впливу. Досліджуване
право виступає своєрідною формою протесту проти неправових дій чинної
влади і його варто розглядати в якості публічної, ненасильницької, свідомої
діяльності, яка спрямована проти нелегітимних дій/актів органів державної
влади та місцевого самоврядування, який здійснюється, як правило, з метою
змін у законодавстві чи в політиці.

Актуальність теми дослідження зумовлена, передусім, тим, що сьогодні відсутній єдиний підхід щодо необхідності законодавчого врегулювання права на збори, мітинги, походи і демонстрації. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) підняло на новий рівень дискусію стосовно необхідності прийняття спеціального закону у сфері реалізації свободи мирних зібрань. Прихильники точки зору щодо необхідності існування окремого законодавчого акту з цього питання наголошують, що базове конституційно-правове регулювання права на мирні зібрання потребує чітких концептуальних напрямів подальшої деталізації, в положеннях Конституції неможливо передбачити конкретні деталі або процедури, внаслідок чого загальні положення конституції відкривають можливості для зловживання і надають владі невинновано широку свободу дій. Представники іншого підходу вважають, що в сучасних умовах державотворення норми статті 39 Конституції України цілком достатньо для реалізації права на свободу мирних зібрань, а тому немає необхідності деталізувати механізм мирних зібрань у спеціальному акті. Враховуючи вищезазначене, тема дисертаційного дослідження А.Г.Загороднюка є безумовно актуальною і представляє певну цінність як у контексті теоретичного дослідження - для розвитку вітчизняної науки конституційного, муніципального права, так і з практичної точки зору - щодо реалізації вказаного права, зокрема, для визначення питання про те, в який спосіб повинен бути визначений механізм реалізації конституційного права на мирні збори.

Тема дисертації узгоджується з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація №0118U003140).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з текстом дисертації А.Г.Загороднюка свідчить про фундаментальний та ґрунтовний підхід дисертанта до конституційно-правового дослідження конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації, що підтверджується вдалою структурою роботи, логічністю викладу наукового матеріалу.

Чітке визначення мети, об'єкту та предмету дослідження дисертантом сформульовані методологічно коректно і науково виважено, постановка завдань, які достатньо повно охоплюють заявлену тематику та відповідають науковій спеціальності, дозволили автору комплексно дослідити конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті механізму його реалізації, об'єднавши теоретичну складову та практичний аспект, сформулювати низку наукових положень, висновків і практичних рекомендацій.

Методологічна база дисертації є сучасною, ефективною й адекватною її цілям і задачам. Особливо слід відзначити використання філософського діалектико-матеріалістичного підходу до з'ясування сутності та змісту права на збори, мітинги, походи і демонстрації як явища реальної дійсності у його динаміці, постійному розвитку та взаємодії з іншими політико-правовими явищами та процесами (підрозділи 1.1, 1.2.); формально-юридичного методу для формулювання авторських визначень понять, аналізу особливостей нормативно-правового регулювання досліджуваного права, ознак права на мирні публічні зібрання та проблемних питань класифікації цього права (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1); вдале використання історичного (точніше – історико-генетичного) методу, за допомогою якого дисертант досліджує розвиток інституту мирних зібрань (підрозділ 1.2.). Предмет дослідження змусив автора активно використовувати порівняльно-правовий, системно-структурний методи (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Текст роботи

переконливо доводить володіння дисертантом також і спеціально-науковими методами дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження А.Г.Загороднюка визначається й логічною та завершеною структурою дисертаційної роботи. Архітектоніка даного дослідження є вагомим свідченням його системності та цілісності. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальна характеристика змісту дисертаційного дослідження. Відсутність єдиного підходу щодо розуміння поняття «мирні зібрання», а також застосування у науковій, публіцистичній літературі, засобах масової інформації різних термінів («публічні заходи», «маніфестації», «свобода мирних зібрань»), які по суті є синонімічними і стосуються форм масового публічного вираження думки народу або масових акцій, обумовила необхідність дисертанта зосередити увагу не лише дослідженні безпосередньо зазначеного терміну (с.17-20), а й виокремленні ознак конституційного права на збори, мітинги, походи і демонстрації (с.25-33), що дозволило А.Г.Загороднюку довести доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання» як узагальнюючого поняття щодо всіх організаційних форм зібрань (с.50) та визначити зміст права на збори, мітинги, походи і демонстрації як сукупність правових норм, що встановлюють і регулюють правові відносини, які виникають між суб'єктами права в процесі його реалізації з дотриманням встановлених законом цілей, форм і порядку; уточнити об'єкт і запропонувати його розглядати як сукупність правових відносин, які виникають в процесі реалізації зазначеного вище конституційного права; конкретизувати мету, представивши її як формування громадської думки щодо найбільш значущих питань державного/місцевого значення, так і реакцію на дії (бездіяльність) посадових осіб, які відповідають за процес прийняття тих чи інших рішень;

визначити суб'єктів зазначених правовідносин, до яких відносяться, з одного боку, фізичні особи як носії досліджуваного конституційного права, а з іншого - держава в особі інститутів публічної влади (с.86).

Аналізуючи генезу інституту права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації, дисертант приходить до висновку, що еволюція інституту мирних публічних зібрань пов'язана з процесами їх змістовного і структурного ускладнення, що відображено в розширенні предмета регулювання, форм публічних заходів і розмежуванні повноважень між різними рівнями влади, і зазначає наявність певного взаємозв'язку між особливостями державного і суспільного устрою в конкретному історичному періоді і генезою конституційно-правового і законодавчого регулювання зібрань, яка характеризується сукупністю окремих етапів їх регулювання, для кожного з яких характерні особливі підходи до поняття, видів, порядку організації і проведення, рівням і прийомам правового регулювання, гарантіям та обмеженням прав і законних інтересів їх організаторів і учасників (с.65).

Окрему увагу автор приділяє питанню регулювання досліджуваного права за часів незалежності України, зокрема, численним законопроектам, які вносились до розгляду парламенту, що знайшло, у тому числі, відображення в інформативному додатку до дисертаційної роботи з питань нормативного врегулювання права на збори, мітинги, походи і демонстрації (с.224-252), яке підтверджує та унаочнює наукові положення та висновки дисертанта.

Проведений ґрунтовний аналіз міжнародно-правових стандартів права на мирні зібрання, дозволив дисертанту вперше у вітчизняній правовій науці представити новий підхід до визначення ознак міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання та сформулювати авторське поняття міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання як сукупність визнаних міжнародною спільнотою універсальних принципів і норм, що містяться у джерелах міжнародного права, які визначають мінімально необхідний зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у

сфері мирних публічних зібрань та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту (с.84-85), що свідчить про глибоке дослідження автором доктринальних засад свободи зібрань та є цікавим і важливим для визначення перспектив розвитку і реалізації зазначеного права.

У процесі дослідження поняття механізму реалізації конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації дисертант пропонує власний підхід до визначення механізму реалізації права на мирні публічні зібрання (с.94), зауважуючи, що він завжди є логічно послідовною, системною взаємодією різних суб'єктів права з втілення у життя приписів норм про права людини, а не спосіб здійснення прав та обов'язків виключно окремою особою та його не варто розглядати виключно у формально юридичному аспекті, оскільки він здійснюється під впливом суспільних, психологічних, економічних, моральних, релігійних, організаційних та інших факторів, які у сукупності створюють процес реалізації прав та свобод (с.111).

Окрему увагу дослідник акцентує на структурі механізму реалізації досліджуваного права (с.95-110), підкреслюючи, що вона представляє поєднання загальних та спеціальних його елементів, а саме: до загальних елементів механізму реалізації права на мирні публічні зібрання належать політичні, економічні, організаційні та умови іншого порядку, які надають реальну можливість здійснити право, а також правова культура і правосвідомість; спеціальні елементи структури представлені двома групами: нормативно-правовим механізмом реалізації досліджуваного права та інституційно-правовим механізмом реалізації права на мирні публічні зібрання (с.112). Слід зауважити, що думка автора стосовно включення до загальних елементів механізму реалізації права на мирні публічні зібрання правової культури і правосвідомості, є цікавою й слушною.

Проведений аналіз дав можливість дисертанту представити авторське визначення механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як

сукупності умов політичного, соціального-психологічного та організаційного характеру й правових засобів, прийомів і способів для публічного вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя та запропонувати нове визначення структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання із чітким визначенням змісту загальних та спеціальних елементів цього механізму реалізації (с.112).

Характеризуючи нормативно-правовий механізм реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації, автор надає ґрунтовну характеристику щодо правової основи досліджуваного права, яка існувала як до набуття Україною незалежності, так і під час суверенної України. При цьому варто відзначити ґрунтовний аналіз рішень Конституційного Суду та докладну характеристику низки законопроектів з досліджуваної проблеми (с.116-126).

Під час розгляду інституційно-правового механізму регулювання реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації основну увагу дослідник зосереджує на ролі судових органів у реалізації права на мирні публічні зібрання. Окремо слід наголосити на широко представленому аналізу рішень Європейського суду з прав людини, які найбільш важливі для національної судової практики в контексті свободи мирних зібрань (с.132-142), та аналізу практики застосування національними судами справ стосовно реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті правильного та однакового застосування ними законодавства з врахуванням вимог міжнародного законодавства та ЄСПЛ (с.142-160), що дозволило дисертанту виокремити групу питань, які слід враховувати при час розгляду справ зазначеної категорій (с.162-165).

Ґрунтовне та глибоке розуміння дисертантом проблем як теоретичного, так і практичного змісту реалізації права на мирні зібрання надало можливість сформулювати низку слушних рекомендацій стосовно майбутнього удосконалення нормативного врегулювання досліджуваного права. Так, пропонується до прийняття спеціального закону внести зміни до

Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо визначення критеріїв відповідальності осіб, які організували або брали участь в мирному публічному зібранні; чітко визначити коло суб'єктів, щодо яких встановити адміністративну відповідальність за проведення мирного публічного зібрання та підстави притягнення їх до відповідальності; передбачити відповідальність організаторів (за винятком спонтанних і термінових) за неповідомлення про їх проведення, а також за проведення мирного зібрання в інші терміни або в іншому місці, ніж зазначено в заяві та за перешкоджання організації або проведенню мирного публічного заходу у формі; врегулювати питання юридичної термінології; закріпити вичерпний перелік підстав для винесення рішення про заборону проведення мирного публічного зібрання; чітко визначити коло суб'єктів, права і обов'язки організаторів та учасників, повноваження органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час їх проведення; визначити підстави, способи, процедуру обмеження права на мирні публічні зібрання та суб'єктів, до повноважень яких входить прийняття такого рішення; закріпити положення про необхідність повідомлення про намір, а не прохання про дозвіл проведення мирних публічних зібрань; визначити виключний перелік органів, які слід повідомити про проведення мирного публічного зібрання до його початку; чітко визначити строки повідомлення про наміри проведення мирні публічні зібрання та зобов'язати їх організаторів повідомляти про судові обмеження інших учасників; визначити виключний перелік умов, за яких правоохоронні органи можуть застосовувати примус; чітко вказати випадки проведення заходів, які не потребують повідомлення (термінові, спонтанні зібрання); передбачити обов'язковість фахового й експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при прийнятті закону (с.181-183).

Дисертаційне дослідження має солідний науковий апарат (305 найменувань наукових джерел), що дав змогу автору дослідити важливі

питання права на збори, мітинги, походи і демонстрації та розкрити складну проблематику реалізації досліджуваного права.

Загалом, слід зазначити, що дисертація А.Г.Загороднюка відзначається високим науково-методологічним рівнем виконання, вмілим використанням сучасного науково-методологічного арсеналу, виваженістю й обґрунтованістю висновків, високою правовою культурою теоретичних побудов. Ми погоджуємось з позицією автора, висловленою у переважній більшості висновків і положень наукової новизни, що виносяться на захист, оскільки вони, на наш погляд, є цінними для теорії і практики конституційного права України, є достатньо виваженими й обґрунтованими, а відтак заслуговують на увагу як вітчизняного законодавця, так і широкого кола фахівців, усіх, хто цікавиться питаннями конституційного права. Вважаємо, що задачі, поставлені в роботі, вирішені автором цілком успішно.

За матеріалами дисертації автора можна охарактеризувати як серйозного дослідника, що володіє юридичною методологією, є схильним до аналітичної та наукової діяльності.

Однак, як і при дослідженні будь-якої складної та нової теоретичної та практичної проблеми, в зазначеній дисертації міститься низка спірних положень, а також положень, які потребують додаткової аргументації:

1. Дисертантом запропоновані критерії розмежування мирних публічних зібрань та інших форм активності людини: активність участі при розгляді суспільних і державних справ; суспільний інтерес під час вирішення питань; зовнішні умови вираження суспільних інтересів суб'єктів зазначеного права; загальна, об'єднуюча мета дій суб'єктів мирних публічних зібрань (с.51), проте з тексту роботи залишається незрозумілим, що автор розуміє під «активністю участі» та «зовнішніх умовах вираження суспільних інтересів суб'єктів», тому потребує конкретизації.

2. Дослідником чимало уваги приділено поняттю і структурі механізму реалізації конституційного права громадян на збори, мітинги,

походи і демонстрації (підрозділ 1.2.) і стверджується, що найважливішим елементом механізму реалізації права на мирні публічні зібрання є його охорона і захист, зокрема, йдеться про самозахист (с.106-107), втім з тексту дисертації залишається незрозумілим, як автор визначає його зміст.

3. Автор обґрунтовано стверджує, що для забезпечення належної реалізації права мирні публічні зібрання співробітники правоохоронних органів повинні мати відповідну підготовку і навички управління великим скупченням людей (с.129), проте бажано було б більш докладніше зупинитися на їх змісті.

4. Потребує певного уточнення теза дисертанта, згідно якої, якщо інші права можуть вступити в конфлікт з правом на мирні публічні зібрання, то рішення має бути засноване на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав (с.185).

Проте зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи А.Г.Загороднюка, а спрямовані на те, щоб стати підґрунтям наукової дискусії та окреслити напрями подальшої розробки даної проблеми.

Основні положення дослідження знайшли повне відображення у 4 наукових статтях, 2 з яких розміщено у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному фаховому виданні, та тезах 4 доповідей на науково-практичних конференціях.

Анотація дисертації відповідає змісту та структурній організації дисертаційного дослідження. Дисертація є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису і містить висунені науково обґрунтовані теоретичні результати, наукові положення, а також характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача у науку конституційного і муніципального права. У зв'язку з всіма вищенаведеними положеннями рекомендую результати дисертаційного дослідження опублікувати у вигляді монографії.

Отже, можна зробити висновок про те, що дисертація на тему «Конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації: питання теорії та практики» є ґрунтовним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані висновки, що мають значущість для теорії та практики конституційного й муніципального права, відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», а її автор Загороднюк Андрій Григорович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 081 «Право».

**Доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
вчений секретар**

**Інститут законодавства
Верховної Ради України**

«___» _____ 2021 р.

О.М. Биков